

Jorma Mikola

30 vuotta taidehistoriaa Oulun yliopistossa 1992–2022 – Muistikuvia

Alkutilanne

Kirjoitukseni pohjalla on esitelmä, jonka pidin Oulun taidemuseolla 19. helmikuuta 2023 Pohjois-Pohjanmaan Museoyhdistys ry:n järjestämässä tilaisuudessa. Esitelmän jälkeen kahvilla istuessamme nousi esiin ajatus, josko vielä kirjoittaisin aiheesta pienen ”muistikirjoituksen”. Näin tein.

Aloitin taidehistorian päätoimisena tuntiopettajana (FK-tutkinto) Oulun yliopistossa 1.8.1992. Luentoja pidettiin tuolloin kolmessa eri tiedekunnassa (HuTK, KTK, AO). Vuoden 1995 alusta jatkoin viiden vuoden määräyksellä lehtorina (FL-tutkinto). Opetus vakiintui kokonaisuudessaan humanistiseen tiedekuntaan. Vuoden 2000 alusta lehtoraatti täytettiin toistaiseksi voimassa olevana. Syyskuun alusta 2015 alkaen toimin yliopistonlehtorina (FT-tutkinto). Jäin eläkkeelle 1. joulukuuta 2022.

Vuonna 1992 HuTK:ssa saattoi opiskella taidehistoriasta vain perusopinnot, mutta jo syksystä 1993 alkaen myös aineopinnot. Mieleeni on jäänyt käsitys, että taidehistorian aineopintoja ajoi tai ainakin innolla kannatti tiedekunnassamme tuolloin kirjallisuuden professori Liisa Saariluoma. Muutos taas mahdollistui päätoimisen tuntiopettajan tueksi saaduilla kahdella dosentilla, Riitta Konttisella ja Annika Waenerbergillä.

Professori Riitta Konttinen oli vuonna 1991 väitellyt tohtoriksi Helsingin yliopistossa kirjallaan *Totuus enemmän kuin kauneus. Naistaiteilija, realismi ja naturalismi 1880-luvulla*. Professori Annika Waenerberg oli puolestaan väitellyt tohtoriksi vuonna 1992 Åbo Akademiassa kirjallaan *Urpflanze und Ornament: Pflanzenmorphologische Anregungen in der Kunsttheorie und Kunst von Goethe bis zum Jugendstil*. Molempien panos aineopintojen sujuvalle ja uskottavalle toteutumiselle oli aivan ratkaiseva.

Kolmanneksi dosentiksi taidehistoriaan saatiin 1990-luvun kuluessa vielä myös professori Anna-Maija Ylimaula. Hän oli väitellyt tekniikan tohtoriksi Tukholman Kuninkaallisessa teknillisessä korkeakoulussa vuonna 1992. Ajatus oli saada oppiaineeseen vahvistusta arkkitehtuurin osalta. Mahdollisuudet dosenttien osallistumiselle taidehistorian opetukseen pienuivat kuitenkin 1990-luvun kuluessa niin, että professori Ylimaula tuskin ehti kunnolla aloittaa, kun jo dosenttien luentoja ei enää voitu järjestää. Kirjatenttejä myös hän toki ehti ottaa vastaan.

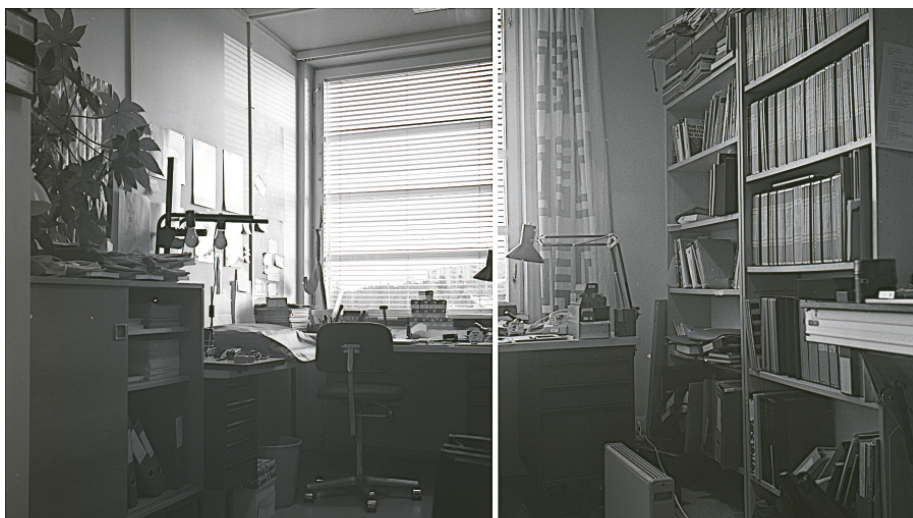
Jonkin verran erillistä tuntiopetusta oli myös eri henkilöiden toimesta 1990-luvulla. Merkittävin lisä saatiin Jyväskylän yliopiston suunnalta dosentti Hanna Pirieltä, joka otti vastaan tenttejä ja kävi myös opettamassa Oulussa.

Kansainvälisyyttä ja nautittavaa opetusta ehti 1990-luvulla tarjota virolainen professori Juhan Maiste. Hän kävi Oulussa luennoimassa Viron taiteen historiasta ja toimi myös oppaana Tallinnassa taidehistorian ekskursionneillamme ja järjesti opiskelijoistaan meille mainiot oppaat Viron viikko -matkalle keväällä 1998. Vastavuoroisesti olin keväällä 1999 Tallinnassa Viron Taideakatemiassa luennoimassa Suomen taiteen historiasta.

Aloittaessani taidehistorian opetus tapahtui vielä Jyväskylän yliopiston taidehistorian professori Kalevi Pöykön valvonnassa. Tuntiopettajana kirjasin yksittäiset opintojaksojen suoritukset opiskelijan opintokirjaan, mutta valmiin arvosanan kirjoitti professori Pöykkö, joten opintokirjat kävivät näin Jyväskylässä.

Taidehistorian työhuone oli vielä syksyllä 1992 Kasarmintiellä Oulun taidemuuseota vastapäätä. Humanistisen tiedekunnan laitokset olivat tuolloin väliaikaisesti entisen Åströmin nahkatehtaan tiloissa. Taidehistoria oli osassa, joka sittemmin saaneerattiin asunnoiksi.

Digikuva tuli

Kuva 1. Näkymä taidehistorian työhuoneesta syksyllä 1992

Kuvassa yksi on näkymä taidehistorian työhuoneeseen syksyllä 1992. Kuvakokoonaisuuden vasemmassa reunassa hyllykaapin takana näkyy repropöytä. Sen avulla kuvattiin opetusta varten dioja, useimmiten erilaisista kirjoista mutta myös postikor-

teista tms. Muistaakseni pöytä oli kulttuuriantropologia-oppiaineen ja taidehistorialla näin vain lainassa. Repropöydän takana on suojahupun alla sähkökirjoituskone. Ikkunalaudalla on laatikoita, joissa oli tyhjiä diakehkyksiä. Tuolin selkänojan takaa nousee näkyviin diakehysten yhteen liittämässä käytetyn puristimen T-mallinen varsi.

Kuvan oikeanpuoleisessa osassa näkyy pöydällä pari dialaattikkoa, joissa valmiita dioja säilytettiin ja kuljetettiin mukana luennoille. Edelleen kuvassa näkyy tuon aikainen työpöydän valaisin, jossa vielä oli perinteinen, jo harvinaiseksi käynyt hehku-lamppu. Kuvan oikeassa reunassa on hyllyillä ohuita, diojen säilytyksessä käytettyjä pystyjä kansioita. Vielä kuvan reunassa näkyy osittain myös valopöytä, jonka päällä katseltiin ja järjesteltiin dioja. Työhuone oli kolmannessa kerroksessa, ja ikkunasta näkyy Intiön kerrostaloja.

Itselleni Kasarmintiellä olo jäi syksyyn 1992. Vuoden 1993 alussa tiedekunta muutti yhdessä kasvatustieteilijöiden kanssa uuden uutukaisiin, tarpeillemme suunniteltuihin tiloihin Linnanmaalle.

Vuosituhanen vaihteessa löi digitaalisuus viimein läpi myös valokuvauksessa. 1990-luvun puolelta muistan lehtiartikkelin, jossa iloittiin digikameran miljoonan pikselin valokennosta. Digikuvan kokona tuo tarkoittaa 1000 x 1000 väripistettä. Valokuvauksen muuttuminen digitaaliseksi oli näköpiirissä.

Muutos oli taidehistorian kannalta mullistava. Aikanaan digitaalisuudesta oli paljonkin iloa ja hyötyä, mutta ennen sitä myös yllin kyllin vaikeuksia ja harmia. Ennen muuta muutos oli työläs. Syksystä 1992 alkaen olin seisonut moninaiset tunnit repropöydän äärellä saadakseni opetusmateriaalia. Usein olin pyöräillyt filmirulla taskussa Linnanmaalta keskustaan kehityttämään filmin, tunnin odottelun jälkeen takaisin Linnanmaalle kehystämään kuvat ja lopulta kuvien kanssa luentosaliin pitämään luentoa.

Miten saada opetuksen kuvat digitaalisiksi, kuvia kun oli satoja? Käytännössä se oli lopulta mahdollista vain skannaamalla olemassa olevat diat. Aloitin urakan kesällä 1999, jolloin työstin yleisen taidehistorian 56 tuntia pitkän luontosarjan kuvat. Diojen joukossa oli hyviä, tasokkaista kirjojen kuvista

Kuva 2. Rafael, Ateenan koulu, 1509–11. Stanza della Segnatura, Vatikaani, Rooma. Kuva skannattu opetusdiasta kesällä 1999.

hiljan kuvattuja, osa taas alkujaankin heikoista kuvista otettuja ja käytössä jo kuluineita. Tämän päivän näkökulmasta myös itse skannerit ja ohjelmat olivat nekin

vielä varsin vaatimattomia. Niinpä jälki oli usein sen mukaista, kuten kuvassa kaksi Rafaelin freskosta.

Digitaalisuuden myötä aiemmat sopimukset koskien kuvien käyttöä opetuksessa eivät enää pätenet. Kuvia sai reprotta filmille tai kopioida kalvoille ja näyttää niitä opetuksen yhteydessä, mutta kaikenlainen digitointi skannerilla tai kameralla oli ehdottomasti kiellettyä. Diaprojektorit ja piirtoheittimet jäivät kuitenkin pois käytöstä, kun opetustiloihin ruvettiin asentamaan datatykkeitä. Kuvien käytölle ja näytölle opetuksessa ei käytännössä jäänyt vaihtoehtoa. Halki valtakunnan oli vuosia tilanne, että taidehistorian opetuskäytännöt eivät olleet sananmukaisesti laillisia.

Vuoden 2000 lopussa taidehistoria sai digikameran. Sen jälkeen on vuosien saatossa ollut mahdollista hankkia itse kuvaamalla laadukasta oppimateriaalia. Myös aiemmat sopimukset kuvien käytöstä on jo ehditty päivittää ja saada ajan mukaisiksi. Lisäksi viime vuosina verkkoon on tullut runsaasti tasokasta ja luvallista kuvamateriaalia, myös monen suuren museon kokoelmista.

Varsin paljon 1990-luvulla kertyi myös VHS-nauhoja, joille olin tallettanut taidehistorian opetuksessa hyödyllisiä ohjelmia. VHS-nauhurien aika meni, ja nauhat piti myös digitoida, jos halusi niiden sisältöä edelleen käyttää. Ostimme elokuvatutkimuksen kanssa yhteisen nauhurin, jolla saattoi digitoida VHS-nauhoja ja polttaa niistä samalla DVD-levyjä. Arvatenkin DVD-levyilläkään ei lopulta ollut enää käyttöä. Viimeisin muutos, digimateriaalin tallentaminen pilveen, takasi lopulta kuitenkin varmemman toiminnan kuin DVD-levyt konsanaan.

Opetuksesta

Taidehistoria oli Oulun yliopistossa vain sivuaine. Näin se joutui kaiken aikaa kilpailemaan opiskelijoistaan, kenenkään kun ei tarvinnut opiskella taidehistoriaa tutkinnon saadakseen. Oppiaine oli kuitenkin avoin kaikille yliopiston opiskelijoille ja varsin suosittu. Niinpä opiskelijoita oli vuosien kuluessa käytännössä kaikista humanistisen tiedekunnan oppiaineista ja Giellagas-instituutista, mutta myös muista tiedekunnista.

Huipennuksen aikaa taidehistorian suosiossa elettiin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopun aikoihin. Esimerkiksi vuonna 2008 taidehistoriaa suoritettiin 1571 opintopisteen edestä.¹ Viime vuosikymmenen aikana tapahtui muutos ja suoritusten määrät ovat laskeneet. Syitä tähän lienee muitakin kuin vain opiskelijoiden kiinnostuksen hiipuminen.

¹ Tiedekuntamme lukuvuoden alussa pidetyissä Missä mennään? -tilaisuuksissa jaettiin vuosien ajan *”Rehtorin ja humanistisen tiedekunnan välinen tulosopimus”*, joka piti sisällään myös edeltäneen vuoden *”tiedekunnan toimintaa kuvaavia tunnuslukuja”*. Viittaus tunnuslukuihin vuosilta 1995–2008.

Taidehistoria on itselleni ennen muuta historia-aine. Oppiaineeni tutkimukseen on kuitenkin viimeisten vuosikymmenten aikana vakiintunut suuri määrä uusia näkökulmia ja kysymyksenasetteluita. Opetuksessa piti myös niitä käsitellä. Niinpä ai-neopintojen seminaarissa käytiin läpi ja pohdittiin varsin laajasti kysymyksiä, mitä ja miten taidehistoriassa tänä päivänä tutkitaan.

Historianäkökulma oli kuitenkin toimiva, kun eri pääaineista tulevat opiskelijat suorittivat taidehistoriaa sivuaineena ja moni vain perusopinnot. Saatoin tarjota heille hyvän yleissivistävän katsauksen eurooppalaiseen kuva- ja rakennustaiteeseen ja ymmärryksen siitä, että maamme taide on aina ollut kiinteä osa tuota kokonaisuutta – ennemmin tai myöhemmin.

Antiikin tuntemus korostui opetuksessani vuosi vuodelta aina vain enemmän. Kuulumme Eurooppaan, jonka kulttuurin juuret ovat antiikin Kreikassa ja Roomassa – monista paikallisista vaihteluista ja eroista huolimatta. Vuosia aloitin lukuvuoden opetuksen Rooman Pantheonista, arkkitehtuurin historiassa kun mainitaan, että mikään muu rakennus ei ole vaikuttanut Euroopan arkkitehtuurissa yhtä paljon kuin Pantheon. Tueksi tälle väitteelle löytyy myös Suomesta useita esimerkkejä, joista tunnetuin lienee Senaatin rakennus (1818–22) Helsingissä. Arkkitehti C. L. Engel upotti rakennuksen Senaatintorin puoleiseen julkisivuun Pantheonin hahmon. Sen sisällä on valtionhallinnon kannalta hyvin olennainen tila, sali, jossa tapahtuu niin sa-

nottu presidentin esittely. Pantheonin hahmo tällaisen tilan yhteydessä kertoo, että vielä tänään antiikin Rooma muistuttaa itsestään hyvin keskeisellä paikalla myös Suomessa.

Huonommin tunnettuna esimerkkinä Pantheonin vaikutuksesta voi mainita Engelin suunnitteleman Orisbergin kartanon kirkon Isossakyrössä vuodelta 1831 (Kuva 3). Kirkko jäljittelee tunnistettavalla tavalla Pantheonin hahmoa. Järven rannalle sijoitettu kellotapu-

Kuva 3. C. L. Engel, Orisbergin kartanon kirkko, 1831. Isokyrö (22.7.2016).

li kannelluurein varustettuine pylväineen on puolestaan kuin antiikin Kreikan pieni doorilainen temppli (Kuva 4).

Kuva 4. C. L. Engel, Orisbergin kartanon kirkon kellotapuli, 1831. Isokyrö (22.7.2016).

Tärkeänä olen pitänyt myös idän suunnalta tulleiden vaikutteiden tuntemusta. Opintoihin kuului käynti Oulun ortodoksisessa kirkossa, jonka ikonit liittyvät idän perinteeseen. Konstantinopolin Khoran kirkkoon 1300-luvun alussa maalattuun *Anastasis*-freskoon palautuva ikoni on myös Oulun kirkossa. Näyttävän ikoni aiheesta lienee Suomessa Petros Sasakiin vuonna 1996 Kuopion ortodoksisen seurakuntakeskuksen salin seinälle maalaama (Kuva 5).

Kuva 5. Petros Sasaki, Ylösousemus, 1996 (19.8.2000).

Ekskursioista

Opiskeluajanani tehtiin Jyväskylän yliopiston taidehistoriassa opetuksen nimissä useita ekskursioita. Perusopintojen pakollisen kotimaan ekskursion lisäksi matkoja tehtiin myös Leningradiin, Tallinnaan, Tukholmaan, Upsalaan ja Ruotsiin laajemminkin, kuten Mälarenjärven ympäriajo. Aloittaessani Oulussa perusopintojen yksi opintokokonaisuus oli myös kotimaan ekskursio. Edeltäjäni toteutus oli ollut yöjunalla Helsinkiin, kaksi päivää siellä, kolmannen aamuna junalla Turkuun ja illalla yötä myöden Ouluun.

Kevään 1993 ensimmäistä kotimaan ekskursiota suunnitellessani ajattelin mahdollisuutta matkustaa linja-autolla. Menemällä Keski-Suomen halki Helsinkiin olisi mahdollista tutustua moniin maamme taidehistorian olennaisiin kohteisiin. Myös Helsingin ja Turun välillä olisi nähtävää. Paluu Ouluun rannikkoa pitkin tarjoaisi sekin hyvin arvokasta tietoa. Ajatus sai kannatusta opiskelijoiden keskuudessa, ja niin kotimaan ekskursio tehtiin tuolloin linja-autolla, ja siitä lähtien joka kerta.

Ensimmäisen matkan neljäntenä päivänä käytyämme Juséliuksen mausoleumissa Porissa sain opiskelijoilta Käppärän hautausmaan parkkipaikalla hyvin merkitykselliseksi osoittautuvan muiston, valkoisen T-paidan. Sen selkäpuolelle oli kirjattu matkan kohteita ja etupuolelle piirretty mainio kuva yhdessä tekstin kanssa, josta matka sai arvoisensa nimen: ”’Ars Longa, Vita Brevis’ Tour” oli syntynyt. Kesällä 1993 turnee tuli tehtyä toukokuun jälkeen vielä elokuussa, nyt osana kesäyliopiston opetusta. Matkan nimitys vakiintui ja tuli opiskelijoille ilmeisen tutuksi. Ekskursio tehtiin säännöllisesti vuosittain aina toukokuussa, ja lähtö oli klo 03.00 aamulla.

Jossain vaiheessa rupesin numeroimaan matkoja. Keväällä 2022 tehtiin viimeinen kotimaan ekskursio. Koronaepidemia esti kaksi matkaa, kevään 2020 ja 2021. Viimeisellä kerralla sain juhllallisien menoin Turun linnassa muistoksi mukin,

Kuva 6. Kotimaan ekskursiolla 1993 opiskelijoilta saamani T-paita.

Kuva 7. Hitaasti kiiruhtaen Lohjan kirkolla (22.5.2014).

jossa lukee ”XXIX ARS LONGA VITA BREVIS TOUR”. Yksi tarina tuli seuraavana päivänä päätökseen.

Hyvin tehty ekskursio on yksi parhaita opetus- ja opiskelukäytäntöjä. Varsin pian tuli kuvaan mukaan myös maan rajojen ulkopuolelle tehdyt matkat. Huhtikuussa 1994 tehtiin linja-autolla ensimmäinen ekskursio Tukholmaan ja Upsalaan. Auto mahdollisti poikkeamisen Tukholman ja Upsalan välillä muun muassa Sigtunaan, Skoklosterin linnaan ja Härkebergan kirkkoon.

Matkan loppukahvia juodessamme Kalajoen huoltoasemalla heräsi ajatus, mitä olisi matka hieman pidemmälle. Niinpä perjantaiamuna syyskuun 1. päivänä 1995 lähdimme Oulusta linja-autolla tavoitteena kiertää Rooman Colosseumin ympäri. Tiistai-iltana 19. päivä olimme takaisin Oulussa. Käytyä tuli Firenzessä, Roomassa – jossa pois lähtiessämme kiersimme Colosseumin ympäri – Ravennassa, Padovassa ja Venetsiassa. Menomatalla kävimme myös Louisianan taidemuseossa Tanskassa.

Alpit mainitaan taidehistoriassa usein puhumalla Alppien pohjoispuolisesta ja eteläpuolisesta taiteesta. Vuoristo onkin aikanaan eristänyt alueita, muodostanut hankalasti ylitettävän rajan Euroopassa. Tämä havainnollistui myös matkallamme, kun palasimme Alppien yli Grossglocknerin alppitietä pitkin.

Matkojen teko myös jatkui. Huhtikuussa 1996 oli vuorossa ekskursio Viipuriin ja Pietariin ja syyskuussa yhdessä klassillinen arkeologia -oppiaineen kanssa kahden viikon matka Turkkiin – Turkin länsirannikolle ja Istanbuliin. Tuon jälkeen matkasimme huhtikuussa 1997 Tukholmaan ja Upsalaan; maaliskuussa 1997 vaihteessa 1998 Viroon (Tallinna, Saarenmaa, Kuressaari, Viljandi, Pärnu, Tartto) – professori

Juhan Maiste oppilaineen oli oppaana; huhtikuussa 2000 Viipuriin ja Pietariin ja sieltä Narvan kautta Tallinnaan, jossa oppaana jälleen professori Maiste sekä Tallinnan arkkitehtuurimuseolta Andres Kurg; huhtikuussa 2004 Viipuriin ja Pietariin ja tällä kertaa poikkeuksellisesti junalla – tuolloin huonossa kunnossa ollut Alvar Aallon suunnittelemaa Viipurin kirjastoa meille esitteli kirjaston johtaja; syyskuussa 2009 Länsi-Turkkiin ja Istanbuliin – yhteistyönä klassillinen arkeologia ja antiikin kielet ja kulttuuri -oppiaineiden kanssa.

Osallistuin myös heti syyskuussa 1992 tehdylle Turkin ekskursionille – Istanbuliin ja Turkin etelärannikolle Antalyan ympäristöön – jonka ohjelmasta ja järjestelyistä vastasi edeltäjäni dosentti Petri Vuojala. Toukokuussa 1999 olin myös mukana oppiaineiden klassillinen arkeologia ja antiikin kielet ja kulttuuri järjestämällä Kreikan ekskursionilla.

Paikan vaihtoja

Edellä oli esillä, että HuTK ja KTK muuttivat Linnanmaalle alkuvuodesta 1993. Tuon jälkeen taidehistoria pysyi neljännesvuosisadan ajan samassa huoneessa HU336. Ensin laitos oli KKL, Kirjallisuuden ja kulttuuriantropologian laitos, mutta sai lyhenteen TAIDA arkeologia-oppiaineen siirryttyä historian laitokselta meidän puolellemme. Kuvassa kahdeksan on näkymä taideaineiden ja antropologian laitok-

Kuva 8. Näkymä TAIDAn käytävältä historian laitoksen suuntaan (22.2.2018).

sen käytävältä historian laitoksen suuntaan. Taidehistorian ovi puhelimineen on oikealla. Ja vaikka taidehistoria jossain vaiheessa siirrettiin tiedekunnan organisaatiossa historian laitoksen puolelle, ei työhuonetta onneksi tarvinnut vaihtaa.

Kesällä 2018 piti tuttu huone kuitenkin jättää, kun koko tiedekunta muutti Linnanmaalla niin sanotulle vanhalle puolelle. Aloitimme uusissa tiloissa syyslukukauden 2018 alusta. Humanistisen tiedekunnan tarpeisiin alkujaan tehty rakennus koki myös perusteellisen muutoksen ennen kuin ammattikorkeakoulu aloitti toimintansa siinä. Kuvassa yhdeksän on näkymä OAMK:n tiloista suurin piirtein samoilta jalan sijoilta kuin kuvassa TAIDAn käytävältä. Ensimmäiset kolme ikkunaa oikealla olivat elokuvatutkimus-oppiaineen huoneessa, seuraavat kolme taidehistorian. Ikkunoista on näkymä rakennuksen sisäpihalle.

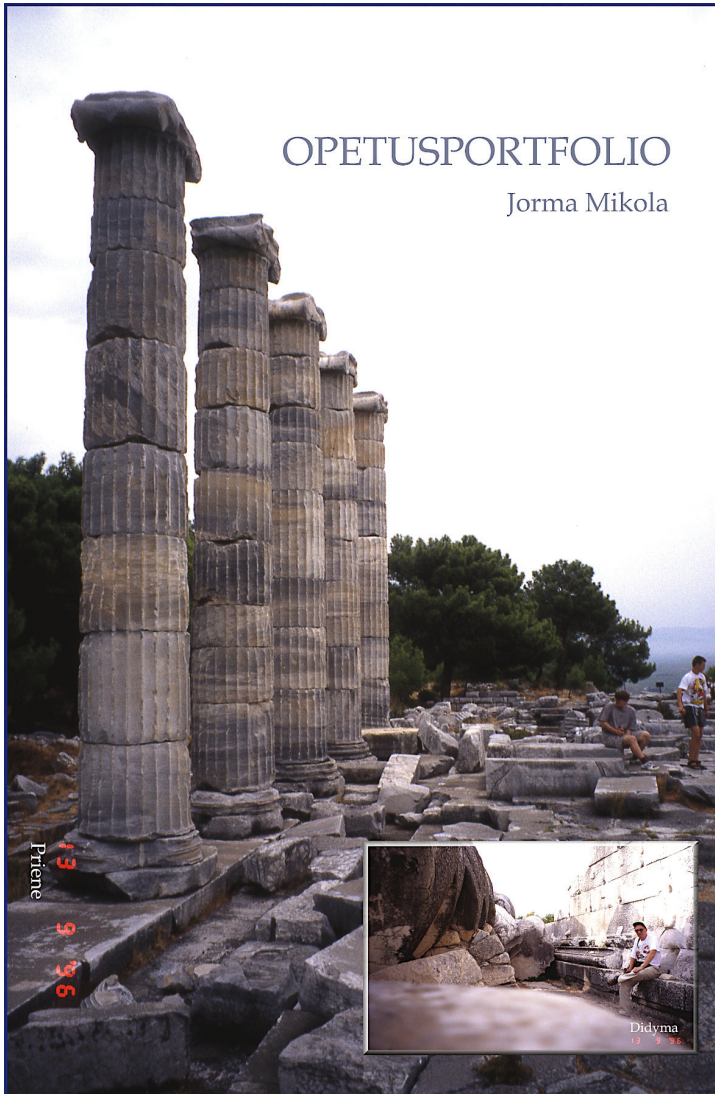
Kuva 9. Näkymä OAMK:n tiloista (17.9.2020).

Muutossa työhuone vaihtui työpisteeksi huoneessa GF318, jossa toisena oppiaineena oli antiikin kielet ja kulttuuri. Uudessa paikassa ei enää ollut laitoksia vaan ainoastaan tutkimusyksiköitä, taidehistoria kuului osaksi HiKuVie- eli historia-, kulttuuri- ja viestintätieteet -tutkimusyksikköä.

Muuten, miksi ei voi olla historia-, kulttuuri- ja viestintätieteiden opetus- ja tutkimusyksikkö? Yliopistohan ei ole vain tutkimuslaitos, eikä yliopistolain mukaan pitäisi ollakaan. Oli aika, jolloin Oulun yliopistossa panostettiin paljon opetukseen ja sen kehittämiseen. Annettiin monenlaista koulutusta muun muassa opetusportfolioiden laadintaan ja niitä myös tehtiin. Opetusportfolioni kannessa vuodelta 2005 on näkymiä – kuinkas muutenkaan – antiikista. Pääkuva on Prienestä ja pienessä kuvassa istuskelen Didyman temppelin raunioilla. Vuoden 2005 jälkeen en ole portfoliotani päivittänyt.

Työni taidehistorian opettajana Oulun yliopistossa päättyi keskiviikkoiltana 30.11.2022 yhdeksän aikoihin, kun kirjasin viimeisen opintasuorituksen Peppiin.

Näillä näkymin puolilta öin päättyi samalla taidehistorian olemassaolo erillisenä omana oppiaineena Oulun yliopistossa.

Kuva 10. Opetusportfolioni 2005 kansi.

